

RAGAM BASA SUPORTER PERSEBAYA

Muhammad Doddy Ytama

S-1Jurusan Pendidikan Basa lan Sastra Dhaerah(Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri
Surabaya

muhammadytama16020114036@mhs.unesa.ac.id

Dr. Surana, S.S., M.Hum.

Ketua Jurusan Pendidikan Basa lan Sastra Dhaerah(Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri
Surabaya

Abstrak

Basa sajrone kelompok masyarakat duweni saperangan keunikan lan ciri khas. Ciri khas kasebut dadi idhentitas saka kelompok masyarakat tartamtu lan anane idhentitas kasebut cukup narik kawigaten sapa wae, kalebu golongan akademisi lan panliti. Ing anggane nliiti bab ngenani basa ing kelompok masyarakat kasebut, panliti nggunakake ilmu sosiolinguistik. Sosiolinguistik kang dadi salah sawijine cabang ilmu linguistik iki ngrembag basa ing salah sawijine kelompok masyarakat kasebut. Ing ilmu kasebut ana pencabangan ilmu maneh kayata ragam basa kang ngrembag maneka wernane basa ing bebrayan, campur kode kang magepokan karo panggantine unsur basa ing saben interaksi sosial masyarakat lan interferensi kang digunakake kanggo nliiti penyelewengan unsur basa kanthi nggunakake unsur basa liyane. Salah sawijine kelompok kasebut yaiku suporter tim bal-balan Persebaya utawa Bonek kang interaksi basane ora sithik kang ditemokake anane ragam basa, campur kode lan interferensi.

Dhasar saka panliten iki yaiku ragam basa, campur kode, lan interferensi kang kedaden ing interaksi antar suporter Persebaya. Ancas panliten iki kanggo mangerteni wujud ragam basa, campur kode lan interferensi kang kedaden ing atribut suporter. Kanthi cara toeretis, paedah panliten iki kanggo ngrembakake Basa Jawa ing bidhang sosiolinguistik, mligine ing bidhang ragam basa, alih kode lan campur kode. Paedah praktise yaiku bisa nambah kawruh ing bab ragam basa, campur kode lan interferensi lan uga bisa dadi referensi kanggo pasinaon, panggulawentahan lan panliten lanjutan.

Panliten sosilinguistik iki ngrembag ngenani ragam basa, campur kode lan interferensi kang kedaden ing suporter Persebaya. Panliten dheskriptif kualitatif iki nggunakake teori sosiolinguistik saka Chaer. Dhata panliten dijupuk saka waneka werna atribut suporter kayata kaos, spanduk, topi lan liyan-liyane tur uga saka saperangan medhia kang magepokan karo panliten iki. Ragam basa suporter Persebaya ing panliten iki kaperang dadi rong bab yaiku ragam basa ideolek lan dialek. Campur kode kaperang dadi nem bageyan. Dene interferensi kaperang dadi telung bageyan.

Tembung Wigati: Ragam Basa, Campur Kode, Interferensi, Suporter Persebaya

PURWAKA

1.1. Landhesan Panliten

Basa digunakake dening manungsa minangka sarana komunikasi ing sabendinan. Saka basa, manungsa bisa nangkep pamikirna, pangrasa lan kekarepan saka saben kelompok utawa golongan tartamtu. Lumantar basa uga manungsa bisa berinteraksi karo masyarakat ing salah sawijine sistem sosial. Saben kelompok utawa golongan duwe susunan lan alat komunikasi kang digunakake kanggo berinteraksi,

alat kasebut diarani basa. Tanpa basa manungsa ora bisa ngrembaka lan keganggu penguripane. Bab kasebut selaras karo apa kang diandharake Keraf (1997:4) ngenani komunikasi bisa ngandharake kabeh kang dirasakake, dipikirake lan ngerteni wong liya.

Anane basa ora bisa ucul saka ragam basa kang cacache akeh lan sumebar ing saben panggonan ing bumi. Saben dhaerah duweni ciri khas lan pambedha dhewe. Keberagaman iki muncul saka anane perangan sosial, adat, lan pranatan kang salah, keturunan manca, lan

kahaman liyane. Hastuti(2003:8) ngandharake yen tetembungan kang digunakake ngenani anane keberagaman iki diarani ragam basa lan saka panemu kasebut bisa dingerteni yen basa dadi alat komunikasi. Nanging basa uga dadi salah sawijine perkara kang ndadekake maneka wernane basa, ora pakem miturut paugeran lan paramasastra. Babagan kasebut diarani ragam basa.

Ragam basa kalebu perangane ilmu sosiolinguistik. Ilmu sosiolinguistik iki uga ngatur fenomena basa liyane kayata alih kode, campur kode, interferensi lsp. Sejatine, sosiolinguistik iki ngrembag ngenani basa kang digunakake dening lan ing masyarakat.

Anane ragam basa iki ndadekake muncule variasi lan wernane basa kang digunakake dening masyarakat. Malah ana ragam basa kasebut bisa dadi idhentitas saka kelompok masyarakat tartamtu. Tuladha kelompok masyarakat kang bisa ditengeri saka ragam basa kang digunakake yaiku kelompok suporter tim bal-balan Persebaya utawa kondhang diarani Bonek mania. Jeneng kelompok iki asale saka rong tembung, banda lan nekad, kang dadi ciri khas utawa stereotip ing masyarakat. Kelompok iki berpusat ing kutha Surabaya, Jawa Timur lan dhaerah uga kutha sakupenge. Kanthi cara otomatis, kelompok iki nggunakake Basa Jawa kanggo sarana berinteraksi intra lan antar kelompok.

Aktivitas suporter tim bal-balan lumrahe ora adhoh-adhoh saka pertandhingan bal-balan kayata nyanyi *chant* utawa yel-yel, makarya ing wujud grafiti lan mural, uga aktivitas liyane kayadene cecaturan karo kelompok liyane. Aktivitas kasebut uga dilakoni Bonek minangka suporter tim bal-balan.

Salah sawijine aktivitas kang dilakoni yaiku nggawe utawa mrodhuksi atribut utawa kondhang diarani *merchandise* tim dhukungane. Asil prodhuksine yaiku kaos, topi, jaket, syal lan sapiturute. Barang-barang kasebut asring ngandhung ukara-ukara dhukungan ing Basa Jawa minangka basa utama lan basa liyane kayata Basa Indonesia lan Inggris. Kanggo bageyan kelompok kasebut, nganggo atribut dhukungan dadi kebanggaan lan rasa seneng pribadhi. Kalebu nggunakake atribut bebasa Jawa. Kanthi cara ora langsung kelompok

kasebut ngrembakake panganggone dialek Surabayan kang kalebu ragam Basa Jawa kang ana saliyané dialek pesisiran lan ngapak utawa Banyumasan.

Tetembungan khas suporter Persebaya kang paling kawentar yaiku "*lek aku bonek, koen ate/kate lapo?*". Tetembungan kasebut kalebu salah sawijine ragam basa dialek Surabayan lan bisa ditengeri saka tembung *lek, koen, ate/kate, lan lapo*. Yen dipocapake nggunakake kaidah Basa Jawa kang trep, tetembungan kasebut unine dadi "*Yen aku bonek, kowe bakal ngapa?*". Saliyané kuwi, uga muncul istilah anyar kang tuwuh saka kelompok kasebut. Istilah kasebut diarani *mbonek* kang tegese ndhukung tim bal-balan pepujan langsung ing stadhion. Nanging uga ana saperangan masyarakat kang nggunakake istilah kasebut kanggo ngarani aktivitas kang lumrah dilakoni dening bonek kayadene nggandhol kendharaan utawa estafet, kluyuran lan ngumpul internal kelompok suporter Persebaya.

Saliyané tembung kasebut, uga ana slogan khas suporter Persebaya yaiku "*Salam Satu Nyali Wani*". Slogan kasebut nduhukae anane panyampuran Basa Indonesia lan Basa Jawa ing saukara. Panyampuran kasebut kalebu campur kode miturut ilmu sosiolinguistik. Slogan kasebut kerep disisipake ing saben atribut utawa ing cecaturan marang kelompok suporter Bonek liyane.

Diaspora suporter Persebaya iki nyebar ing nusantara kamangka peranan medhia massa lan fanatisme kelompok iki marang tim kesayangane. Ana ing endi pertandhingan Persebaya pasti ana Bonek Mania kang ndhukung apa iku main ing dhaerah Sunda apa luar Jawa kayata Bali, Sulawesi, Kalimantan lan dhaerah liyane. Malah uga ana kelompok ngaku yen dheweke Bonek Mania saka manca. Diaspora iki uga turut dituti karo ngrembakane Basa Jawa, khususé dialek Surabayan.

Saka andharan ing dhuwur, aktivitas suporter Persebaya iki dirasa cocog kanggo pangrembagan ngenani ragam basa, alih kode, lan campur kode amarga ragam basa lan dialek Surabaya sing digunakake dening bonek lan suporter kasebut. Saliyané bab kasebut, tetembungan khas bal-balan lan suporter liyane

uga dadi salah sawijine alesan ngapa dipilihe ragam basa kasebut.

1.2. Undheran Panliten

Saka landhesan panliten kasebut, underan panliten iki yaiku:

- (1) Apa wae wujud ragam basa pacaturan ana ing suporter Persebaya?
- (2) Apa wae wujud campur kode ing basa suporter Persebaya?
- (3) Apa wae unsur interferensi ing basa suporter Persebaya?

1.3. Ancas Panliten

Ancase panliten iki yaiku kanggo ngandharake wujud ragam basa kang ana ing suporter Persebaya. Dene adhedhasar undherane panliten, ancase panliten iki yaiku kanggo:

- (1) Ngandharake lan njlentrehake wujud ragam basa suporter Persebaya.
- (2) Ngandharake lan njlentrehake wujud campur kode basa suporter Persebaya.
- (3) Ngandharake lan njlentrehake unsur interferensi sajrone suporter Persebaya.

1.4. Paedah Panliten

Asil panliten iki awujud adnharan lan jlentrehan saka wujud ragam basa, campur kode lan interferensi sajrone aktivitas suporter Persebaya. Paedah saka panliten iki kaperang dadi paedah teoretis lan paedah praktis.

1.4.1 Paedah Teoretis

Kanthe cara teoretis, asil panliten iki bisa ngrembakake Basa Jawa mligine bidhang sosiolinguistik lan perangan yaiku ragam basa, campur kode lan interferensi.

1.4.2 Paedah Praktis

Kanthe cara praktis, asil panliten iki yaiku bisa nambah kawruh ngenani ragam basa tumrap pamaca. Saliyane kuwi, panliten iki uga bisa dadi referensi kanggo pasianon lan panliten lanjutan ngenani ragam basa, campur kode, lan interferensi.

1.5. Wewatesan Panliten

Wewates ing panliten iki digunakake kanggo nggampangake fokus panliti, saliyan kuwi uga bisa luwih tumata lan gathuk karo undheran panlitan kang wis kaandharake ing dhuwur. Wewates ing panliten iki ana ing pangandharan lan panjlentrehan ragam basa, campur kode, lan interferensi kang kedaden ing suporter Persebaya kayata ana ing atribut suporter kayadene kaos, spanduk, syal, poster lan paraga liyane.

1.6. Panjlentrehane Tembung

- (1) Suporter yaiku kelompok sosial kang kanthe cara relatif ora kasusun teratur lan kedaden amarga kepengin nonton bab tartamtu
- (2) Ragam basa yaiku salah sawijine wujud sajrone salah sijine basa kang duwe pola kang memper karo pola umum basa induke.
- (3) Campur kode yaiku proses panganggone rong basa utawa luwih menyang bisa liyane ing klausa, tembung utawa gatra.
- (4) Interferensi yaiku pawongan kang nggunakake rong basa utawa luwih kang diperkirakake ing prakteke bakal ana penyimpangan basa.

TINTINGAN KAPUSTAKAN

2.1. Panliten Saemper

Panliten saemper ngenani ragam basa, campur kode lan interferensi ing suporter Persebaya durung akeh cacah lan durung dilakoni dening akeh pihak. Dene panliten saemper ngenani ragam basa, campur kode, lan interferensi nate dilakoni kayadene panlitian *Variasi Basa Sajrone Parikan Akin Instagram @sempak.suwk.* kang njupuk medhia sosial Instagram. Panliten kasebut dilakoni dening Eras Anisa Dina(2019) lan njlentrehake jinis ragam basa sajrone konten akun Instagram @sempak.suwk..

Saliyane panliten kasebut, uga ana panliten saka Irma Cahyandari(2018) kanthe irah-irahan *Variasi Basa sajrone Sosial Medhia Instagram Akun @pujangga_jawa.* Panliten kasebut ngrembag jinis ragam basa, unsur interferensi lan tujuan panganggone ragam basane akun Instagram @pujangga_jawa. Panliten kasebut namung ngrembag ragam basa lan interferensi.

Kanthe cara otomatis, rong panliten ing dhuwur ora padha karo panliten iki amarga kang sepisan namung ngrembag ragam basa lan campur kode. Dene kapindo namung ragam basa lan interferensi. Rong panliten kasebut uga ora ngrembag ngenani suporter utawa bidhang bal-balan mligine ngenani Persebaya lan suportere, Bonek mania.

2.2. Sociolinguistik

Sociolinguistik yaiku disiplin ilmu kang gabungan saka sosiologi lan linguistik. Ilmu iki ngrembag ngenani sambung rapete basa karo faktor sosial ing bebrayan utawa masyarakat tutur utawa fenomena sosial

2.3. Basa ing Bebrayan lan Masyarakat Basa

Basa kang ana ing lan digunakake dening masyarakat minangka sarana komunikasi lan berinteraksi siji lan liyane. Kanthe cara otomatis, basa duwe peran kang wigati amarga intensitas lan kuantitas pigunane. Basa yaiku piranti kang manteb kanggo guneman ing bebrayan amarga tuwuh saka peranan piranti komunikasi. Panemu iki njurus ing istilah masyarakat basa. Masyarakat basa duweni teges peranan ilmu linguistik kang kasusun saka kelompok manungsa kang duweni basa kang padha utawa ngerasa segolongan karo kelompok kasebut, utawa kang nyepeng standar basa kang padha(Kridalaksana. 2001:134)

2.4. Tingkat Tutur

Tingkat tutur, ing masyarakat Jawa kaperang dadi telu bageyan. Sepisan yaiku tutur ngoko kang nggambarake hubungan tanpa ana jarak saka panutur lan mitra tutur, ora anane rasa segan lan sungkan. Biasane digunakake ing pacaturan wong biasa kayata kanca karo kanca. Kapindo yaiku tataran krama kang mancarake sopan panutur kelawan mitrani. Tingkat iki nuduhake rasa segan lan sungkan kelawan mitra tuture lan biasane digunakake kanggo wong kang durung kenal utawa durung akrab, berpangkat, utawa wong kang luwih tuwa. Katelu yaiku madya kang manggon ing tengah-tengah ngoko lan krama. Tingkat kesopanan ing tataran iki biasa wae. Asilne tingkatan iki pecahan saka tingkat krama nanging wis ngalami proses kolokialisasi utawa informalisasi, penurunan tingkat, lan ruralisasi. Saengga akeh wong kang nagnggép iki

tataran setengah sopan. Ana uga golongan kang nganggép tuturan iki krama desa.

Anane tingkat tutur iki gandheng rumaket karo istilah undha-usuk. Istilah iki duweni teges panganggone Basa Jawa lan strata sosial mitra tutur. Tuladha saka panganggone undha-usuk basa iki nalika wong saka kelas utawa strata luwih asor nggunakake basa kang luwih dhuwur(krama) marang mitra tutur kang status sosiale luwih dhuwur semana uga sewalikane. Ringkese, ngoko digunakake marang kanca, wong tuwa marang wong enom, anak lan wong kang akrab. Krama digunakake dening wong asor marang wong kang berpangkat, tuwa utawa dianggép tuwa.

2.5. Ragam Basa

Ragam basa yaiku wernane basa kang disebabake amarga anane panutur homogen lan interaksi sosial kang dilakoni dening panutur(Chaer. 2004:61). Interaksi sosial kang akeh kasebut njalari anane variasi kang tuwuh ing masyarakat. Variasi iki digunakake ing saben interaksi sosial kayata cecaturan utawa sesrawungan, lan amarga anane kelompok masyarakat kang maneka werna kayata lanang wadon, tuwa-enom, tani lan pejabat, terpelajar lan ora, cekake kabeh golongan iki berinteraksi nggunakake basa kanggo saben keperluan(Kridalaksana ing Kushatanti, 2005:5).

Chaer lan Agustina (2010, 62-64) ngandharake yen miturut dhasar panututur, variasi basa kaperang dadi papat. Sepisan yaiku ideolek, yaiku variasi basa kang sifate individhu. Saben individhu duweni variasi basa kang bedha kang bedha kang gegayutan karo swara, pamilihan tembung, lelewaning basa lan reroncene ukara. Biasane namung ngerungokake swarane wus bisa dingerteni sapa panututur. Kapindo yaiku dialek kang kedaden saka sekelompok panutur kang akehe ora pesthi. Dialek iki kaperang dadi wolong jenis yaiku dialek geografi, dialek sosial, dialek profesi, dialek jinis kelamin, dialek umur, dialek suku, dialek ideologi, lan dialek wektu. Katelu yaiku kronolek kang tegese variasi basa kang digunakake ing jaman tartamtu dening salah sawijine kelompok sosial. Kapapat yaiku sosiolek kang duweni teges variasi basa kang gegayutan karo status, golongan, lan kelas sosial. Wernane basa iki mrelokake wektu kang ngrembag bab kasebut kamangka iki gegayutan karo bab pribadhi panutur kayata

umur, pakaryan, pendhidhikan, status sosial lan liyan-liyane.

2.6. Wujud Variasi basa

Variasi basa dibedhakake kanthi dhasar titikane, yaiku geografi lan sosial panutur, medhia kang digunakake lan pokok wicarane (Chaer lan Agustina, 2004:62). Haliday mbedhakake variasi basa kanthi dhasar cara nggunakake basa utawa kena diarani dialek lan register. Senajan panutur nggunakake wujud kang bedha nanging kagolong wujud kang padha kayata ideolek, dialek, sosiolek, lan register/style.

2.7. Kode, Alih Kode lan Campur Kode

Kode ing linguistik bisa diarani minangka salah sawijine sistem tutur kang penerapan unsure duwe ciri khas kang selaras karo latar belakang, relasi, lan kahanan kang ana (Rahardi, 2001:21). Dene alih kode yaiku pristiwa saka kode siji lan kode liyane yen kode kasebut kedadine ana ing antarane basa-basa dhaerah ing salah sawijine basa nasional utawa ing antarane dialek ing salah sawijine basa dhaerah utawa ing saperangan ragam lan dialek lan alih kode iki asifat intern. Yen asifat ekstern yaiku pengalihan basa asli karo basa manca.

Campur kode asline memper karo alih kode nanging alih kode luwih nengake fungsi konteks lan relevansi situasi minangka titikan (Basir, 2010:78) lan campur kode [roses panganggone rong basa utawa luwih kanthi nuwuhake unsur-unsur basa siji nang basa liyane ing klausa, tembung utawa gatra (Kachru lan Thelander ing Basir, 2010:79). campur kode muncul amarga panutur basa pengin ngasilake kahanan informal utawa santai saengga pacaturan berlangsung tanpa ana alangan lan beban.

Campur kode iki kaperang dadi campur kode positif lan negatif. Campur kode positif tegese campur kode kang wujud panganggone unsur basa liya apa anane. Panutur njupuk lan nggunakake unsur basa liyane tanpa ngowahi tembung lan tegese amarga ora ana padanan kang trep ing basa panutur. Campur kode negatif yaiku panganggone basa kang njupuk unsur basa liyane nanging ing basa panutur, unsur basa kasebut ana padanane ing. Campur kode iki kaperang dadi campur kode wujud tembung,

frasa, baster, reduplikasi, idiom, lan klausa (Suwito, 1983:78-80).

2.8. Interferensi

Surana (2007) ngandharake yen interferensi duwe konsep lan teges kang padha karo integrasi, yaiku ngenani panganggone unsur basa sajrone unsur basa liyane sajrone dhasi panutur. Nanging kaloro istilah kasebut mrelokake pangrembakan luwih lanjut. Interferensi yaiku posisi nalka pawongan nggunakake rong basa utawa luwih diperkirakake ing praktek panganggone basa bakal kedaden penyipangan (Weinreich ing Hidayatullah, 2009).

Interferensi iki kedaden amarga ana telung prekara, sepisan yaiku polahe individu ing bebrayan, dimensi sistem basa saka rong basa utawa luwih kang dadi siji utawa interferensi sistemik, ketelu yaiku kedaden ing proses pasinaon basa kang uga bisa dikenal interferensi pendhidhikan utamane ing proses pengajaran basa manca utamane kang ngandhung absa manca lan durung ana padanane ing basa asli panutur (Ohoiwutun, 2002:72-74).

Interferensi miturut Chaer lan Agustina (2004:162-165) merang wujud interferensi dadi papat jinis. Sepisan yaiku interferensi fonologis kang kedaden nalika panutur ngandharake tembung saka sawijine basa kanthi nyisipake swara saka basa liyane. Interferensi jinis iki kaperang maneh dadi loro, yaiku interferensi fonologis pengurangan aksara lan interferensi fonologis ngganti aksara. Kapindo yaiku interferensi morfologis kang kedaden nalika pembentukan tembung salah sawijine basa nyerep afiks saka basa liyane. Interferensi jinis iki kedaden amarga anane kontak basa kang dituturake kanthi basa liya kang uga bisa dikuwasani panutur. Katelu yaiku interferensi sintaksis kang kedaden nalika struktur basa liya digunakake ing proses pembentukan ukara basa kang digunakake. Interferensi jinis iki kedaden ing wujud tembung, frasa lan klausa lan memper karo campur kode. Kaping papat yaiku interferensi semantis kang kedaden sajrone bidhang titi teges utawa makna. Interferensi iki diperang dadi rong jinis yaiku interferensi ekspansif lan interferensi aditif.

2.9. Integrasi

Integrasi yaiku unsur saka basa liya digunakake sajrone basa tartamtu kang dianggep dadi warga basa kasebut (Mackey ing Chaer lan Agustina, 1995:168). Integrasi iki kaperang dadi patang jinis, yaiku interasi audial, visual, penerjemah langsung lan penerjemah konsep.

2.10. Lelandhesane Teori

Lelandhesan teori panliten iki yaiku ragam basa utawa variasi basa lan diterapake supaya panliten iki luwih tumata lan manut konsep kang ana. Teori kang dadi dhasar ragam basa yaiku teorine Chaer (2010) kang ngrembag variasi basa kang miturut panuture kaperang dadi papat. Variasi kasebut yaiku ideolek, dialek, kronolek lan sosiolek. Dialek diperang maneh dadi dialek sosial, geografis, profesi, jinis kelamin, lan umur.

Teori liyane kang digunakake yaiku teori campur kode dening Kachru lan Thelander (Basir, 2010:79) lan interferensi (Surana, 2007) kanggo nelaah saben unsur campur kode lan interferensi. Campur kode yaiku proses panganggone unsur ron basa utawa luwih kanthi nuwuhake unsur basa siji menyang liyane ing klausa, tembung utawa gatra. Interferensi yaiku panganggone unsur basa ing unsur basa liyane sajrone pribadhi panutur.

Metodhe Panliten

3.1. Jinis Panliten

Panliten iki kagolong panliten dheskriptif kualitatif kang duweni teges panliten kang isine namung fakta empiris kang tuwuh lan kedadeyan saka sumber omongan utawa panutur (Sudaryanto, 1993:62). Metodhe iki dianggep gampang yen didhep karo fakta ganda, ngandharake kanthi langsung panliti karo responden lan metodhe bisa cepet beradaptasi karo pengaruh kang kuat lan pola-pola wigati.

3.2. Sumber Dhata lan Dhata

Panliten iki njupuk dhata kang sumbere saka aktivitas suporter kang katuwang ing atribut suporter kayata kaos, spanduk, syal, poster lan medhia liyane kang kena didadekake sumber. Sumber dhata kasebut sumebar ana ing masyarakat khususé dinggo dening para bonek nalika ndhukung suporter Persebaya. Dhata

panliten iki yaiku tulisan awujud ukara utawa frasa kang ngandhung ragam basa, campur kode lan interferensi kang ana ing saben atribut suporter Persebaya.

3.3. Instrumen Panliten

Instrumen panliten yaiku piranti kang digunakake kanggo nglumpukake dhata panliten. Instrumen panliten iki kasusun saka panliti minangka instrumen utama kang dianggep mangerteni bab kang bakal diteliti. Kapindo yaiku kamera lan piranti panangkep gambar kanggo nglumpukake dhata saka sumber dhata. Katelu yaiku laptop kanggo ngolah lan nyusun dhata panliten. Kaping papat yaiku buku cathetan lan alat tulis kanggo nyathet bab kang wigati lan mbantu proses panliten.

3.4. Teknik Pangumpulan Dhata

Teknik pangumpulan dhata ing digunakake kanggo memaksimalake sumber dhata. Dhata dikumpulake nggunakake teknik nyemak lan nyathet. Nyemak ing kene diprelokake kanggo ngolehake dhata saka sumber dhata nggunakake teknik foto kang kagolong teknik nyemak. Nyathet ing kene digunakake kanggo nyathet dhata kang kasil dikumpulake ing proses pangumpulan sadurunge.

3.5. Tatacara Pangolahan Dhata

Dhata kang wis dikumpulake banjur diolah nggunakake metodhe dhistribusional. Metodhe kasebut ngolah dhata awujud basa kanthi perangan-perangan basa kang digunakake (Sudaryanto, 1993:1). Metodhe iki ngewajibake panliti ngandharake lan nganalisis dhata miturut undheran panliten. Tatacarane kasusun ing ngisor iki:

- (1) Ngumpulake dhata kang ana
- (2) Milih dhata kang gegayutan karo panliten
- (3) Ngelakoni klasifikasi dhata
- (4) Nganalisis dhata

3.6. Tatacara Panyuguhan Dhata

Panyuguhan dhata panliten iki nggunakake modhel formal lan informal. Modhel formal digunakake kanggo nyuguhake analisis dhata nggunakake angka-angka lan kodhe-kodhe. Dene informal nggunakake tembung-tembung kang lumrah (Sudaryanto, 1993:144-159). Modhel

formal ing panliten iki awujud tembung-tembung dhata kang wis diolah lan modhel informal awujud panjlentrehan panliten nggunakake tembung-tembung ing Basa Jawa.

3.7. Tatacara Panulisan Asil Panliten

Asil panliten iki ditulis ing rantaman panulisan kang ngandharake asil panjlentrehane dhata kang sadhurunge wis diklumpukake lan diolah. Rantaman kasebut kasusun saka:

- (1) Bab 1: Ngandharake mula bukane panliten, awit saka lelandhesan panliten, undheran, ancas, paedah, wewatesan lan panjlentrahane tetembungan.
- (2) Bab II : Ngandharake panliten saemper utawa panliten kang wis kalaksanan ngenani teori sejenis lan susuan teori-teori kang digunakake ing panliten.
- (3) Bab III : Ngandharake metodhe panliten awit saka ancangan, tatacara panjlentrehan lan panulisan asil paneliten.
- (4) Bab IV : Ngandharake andharan lan panjlentrehan dhata kang magepokan karo panliten.
- (5) Bab V : Ngandharake dudutan lan pamrayoga saka panliten.
- (6) Kapustakan : Ngandharake sumber kang digunakake ing panliten iki.
- (7) Lampiran : Isine dhata kang isine tetembungan utawa foto kang dipilih dening panliti.

Andharan

4.1. Wujud Ragam basa Suporter Persebaya

4.1.1 Wujud Ideolek

Wujud ragam basa ideolek yaiku ragam basa kang sifate individhu. Sifat individhu iki muncul ing wernane swara, gaya pocapan, reroncene tembung lan liyan-liyane. Nalika ngerungokake swara panutur, lawan tutur bisa ngerti sapa kang ngomong amarga manungsa duwe patrap lan sifat dhewe. Tuladha saka wujud ragam basa jinis iki yaiku:

- (1) Penonak bal-balan posisi opo mat?kiper, bek, tengah, pelatih, *striker*.

Kamu kalau sepak bola posisi apa mat?kiper, bek, tengah, pelatih, striker.

Dhata kasebut mujudake pitakenan salah sawijine suporter Persebaya ngenani posisi bal-balan apa sing bakal dipilih dening suporter Persebaya liyane yen melu bal-balan. Suporter Persebaya kasebut takon marang suporter liyane lumantar laman Instagram Bonek Media lan nuduhake saperangan pilihan posisi kaya kiper, bek, pemain tengah, pelatih lan striker. Pilihan kasebut dicethakake karo foto saka pelatih lan saperangan pemain Persebaya lumantar posisine.

Dhata ing dhuwur nuduhake anane konsep ragam basa ideolek yaiku ragam variasi basa kang dadi ciri khas individhu lan ora diduweni dening pawongan liyane kayata anane tembung-tembung tartamtu utawa gaya basa sing narik kawigatene panutur liyane. Dhata kasebut (2) ngandhung tembung “nak” lan “mat” sajrone ukara “Peno nak bal-balan posisi opo mat?”. Tembung “nak” ing kene padha tegese karo tembung “nek” sing dadi wujud parumpaman. Dene tembung “mat” duweni teges tembung kanggo ngarani wong liya mligine suporter Persebaya. Rong tembung dipilih panutur amarga luwih menarik lan bab kasebut dadi titikan yen panutur duwe tembung ciri khas dhewe saengga kagolong variasi basa ideolek.

4.1.2 Wujud Dialek

Ragam basa dialek yaiku ragam basa saka kelompok panutur kang cacahé ora tamtu. Dialek diperang dadi dialek geografis, sosial, progesi, jinis kelamin, dialekumur, dialek suku, dialek ideologi, lan dialek wektu. Ing panliten iki namung ana papat jinis saka wolu jinis kang ana.

4.1.2.1 Dialek Geografis

Dialek geografis yaiku dialek kang wewates ing dhaerah. Bedhane wilayah utawa dhaerah yen ditliti kanthi tumemen bakal katon werna basa saben pawongane (Basir, 2010:56). Wujud dialek geografis ing panliten iki yaiku:

- (1) Iwak peyek, iwak peyek, iwak peyek sega jagung. Sampek elek, sampek tuwek, sampek matek mendhukungmu!

Lauk peyek, lauk peyek, lauk peyek nasi jagung. Sampai jelek, sampai tua, sampai mati mendukungmu!

Dhata kasebut mujudake pethikan *chant* utawa yel-yel saka suporter Persebaya sing digunakake kanggo ngewenehake semangat kanggo tim dhukungane. *Chant* utawa yel-yel kasebut nggunakake nada lan irama saka tembang 'Iwak Peyek'. Tembang kasebut diowahi lirik supaya kena dienggo kanggo ndhukung Persebaya nalika nonton langsung pertandhingan ing stadhion. Lirik lagune nggambarake loyalitase suporter Persebaya anggene ndhukung Persebaya kang ngaku yen kanthi elek, tuwa lan mati panggah ndhukung Persebaya.

Dhata ing dhuwur nuduhake anane wujud dialek geografis yaiku wujud saka bedhane werna basa kang digunakake dening saben pawongan ing dhaerah utawa geografi tartamtu. Saka dialek iki, bisa diweruhi yen nada utawa intonasi pelafalan saben pawongan ing salah sawijine dhaerah utawa geografi tartamtu bedha-bedha. Kayata tembung "sampek", "elek", "tuwek" lan "matek" sajeronne ukara "sampek elek, sampek tuwek, sampek matek mendukungmu!" sing asale saka Basa Jawa dialek Surabaya sing digunakake dening masyarakat ing dhaerah Surabaya lan sakupenge. Tembung kasebut duweni teges "nganti", "ala", "tuwa", lan "mati" ing padanan Basa Jawa. Bisa diweruhi saka andharan sadurunge, *chant* utawa yel-yel kasebut diciptakake lan asale saka dhaerah Surabaya lan sakupenge amarga nggunakake tembung-tembung sing namung ditemokake ing dhaerah kasebut. Tembung-tembung kasebut dipilih amarga dadi variasi basa dhaerah kasebut kanthi aran dialek Surabayan lan digunakake dening para suporter Persebaya sing mayoritas asale saka dhaerah Surabaya lan sakupenge.

4.1.2.2 Dialek Sosial

Dialek sosial yaiku salah sawijine ragam basa aneng masyarakat kang titikane ana ing status sosial. Basir (2010:58) ngandharake yen sajronne masyarakat tartamtu mesthi ana golongan utawa kelompok kelas kang luhur lan kang asor. Pambedhane bisa wae kahanan ekonomi, taraf pendhidhikan, status sosial, utawa keturunan bangsawan utawa ningrat. Kesadharan masyarakat ngenani status sosial nuwuhake

anane ragam basa iki. Tuladha saka dialek sosial ing panliten iki yaiku:

- (1) Bonek Jabodetabek, minoritas gak wedi blas.

Bonek Jabodetabek, minoritas tidak takut sama sekali.

Dhata ing dhuwur mujudake pinyatan salah sawijine suporter Persebaya sing berdomisili ing dhaerah Jabodetabek ora wedi senadyan dheweke dadi suporter minoritas ing dhaerah kasebut. Pinyatan dhukungane kasebut ditulis ing syal lan dipajang ing stadhion nalika pertandhingan.

Dhata ing dhuwur nuduhake anane wujud dialek sosial yaiku wujud saka bedhane wernane basa kang digunakake saben pawongan amarga anane pangribawa kahanan kayata ekonomi, tingkat pendhidhikan, tingkat utawa status sosial utawa golongan ningrat. Saka dialek iki bisa dimangerteni yen tingkat utawa status sosial saben pawongan nduweni titikan kang bedha-bedha. Kayata panganggone "minoritas gak wedi blas" ing ukara "Bonek Jabodetabek, minoritas gak wedi blas." Dhata kasebut nuduhake anane kahanan sosial kang bedha antara kelompok suporter mayoritas lan minoritas ing salah sawijine dhaerah tartamtu.

Ing ilmu sosiologi, kelompok mayoritas ngupaya nuduhake kuwasane ing kelompok-kelompok cilik. Ing bab suporter bal-balan, dhaerah Jabodetabek (Jakarta, Bogor, Depok, Tangerang lan Bekasi) mayoritas masyarakat dadi The Jak mania sing ndhukung Persija Jakarta tinimbang suporter tim bal-balan cilik liyane ing dhaerah iku kayata Persitara Jakarta Utara, Bhayangkara FC, Tira Persikabo Bogor, Persita Tangerang lan liyan-liyane. Kelompok-kelompok suporter saka tim-tim kasebut padha nuduhake kuwasane ing dhaerah masing-masing kayata kumpul bareng, masang atribut kayata spanduk, umbul-umbul, coretan lan mural ing tembok. Uga ngelakokake sanksi sosial kanggo sapa wae sing konangan ndhukung tim saliyane tim sing didhukung, utamane sing duwe hubungan rivalitas sing dhuwur kayata rivalitas Persija lan Persebaya. Saka kahanan kasebut, suporter Persebaya sing dhomisili ing dhaerah kasebut kagolong kelompok cilik utawa kelompok minoritas sing ngupaya nuduhake eksistensine

ing tengah pengaruh kelompok-kelompok mayoritas suporter tim liyane.

4.1.2.3 Dialek Profesi

Dialek profesi yaiku salah sawijine dialek kang gegayutan karo profesi utawa lingkungan penggawean tartamtu (Basir, 2010:59). Panutur bakal nyampeke tembung kang ora adhoc gegayutane karo pakaryane. Tuladha dialek profesi yaiku:

- (1) Prei dodol akik demi Persebaya.

Libur jualan akik demi Persebaya.

Dhata ing dhuwur mujudake ukara sing nuduhake rong pawongan kang dhuwe pakaryan dodol watu akik lan uga dadi suporter Persebaya. Amarga anane pertandhingan Persebaya, wong loro kasebut nggawe spanduk kang isine tulisan yen wong loro kasebut prei dodolan watu akik kanggo ndhukung Persebaya.

Dhata kasebut nuduhake anane dialek profesi kang tegese wujud saka bedhane wernane basa kang digunakake saben wong amarga anane kaitan karo profesi utawa pakaryan tartamtu. Pambédhane iki umume ana ing pamilihe leksikon. Panutur bakal ngomong bab kang ora adhoc-adhoc saka pakaryan utawa profesi keahliane. Saka dialek kasebut, pawongan duwe dialek basa kang bedha-bedha cirine. Ing dhata kasebut panutur ngandharake “Prei dodol akik demi Persebaya”. Ing kono waton jelas yen panutur ngelakoni usaha dodolan utawa dagang watu akik minangka profesine. Dhata kasebut ngandharake yen anggene makarya dodol akik prei dhisik kanggo ndhukung Persebaya sing kebetulan lagi tandhing dina kasebut.

4.1.2.4 Dialek Umur

Umur uga dadi salah sawijine faktor kanggo nengeri jinis ragam basa kang digunakake dening pawongan (Basir, 2010:61). Bab kasebut bisa diketarani saka bedha tuturan bocah karo wong dhiwasa. Wujud dialek umur kang ana ing panliten iki yaiku:

- (1) Wani sembarang. Wedi karo bojo tok

Berani ke semuanya. Takut ke istri saja.

Dhata kasebut mujudake ukara ing kaos kang dienggo dening pawongan. Kaos kasebut isine ngenani pinyatan yen dheweke wani karo sembarange lan wedi karo bojone. Pawongan kasebut salah sawijine suporter Persebaya amarga bisa ditengeri anane logo Persebaya ing kaos sing dienggo.

Dhata ing dhuwur nuduhake anane wujud dialek umur yaiku bedhane kualitas tuturan antarane bocah lan wong dewasa. Lumrahe, pambédha saka rong bab kasebut ana ing tatanan fonologis, morfosintaksis, leksikon, ragam, lan tingkat tuturan. Dialek iki bisa diweruhi yen saben tingkatan duwe tipe tuturan kang bedha-bedha. Dialek umur ana ing dhata kasebut yaiku panganggane tembung “bojo” sing nuduhake anane dialek umur tingkat dewasa, amarga namung wong sing wis dewasa saka segi fisik utawa psikis bisa duwe bojo lan wong sing duwe bojo wedi karo bojone amarga maneka warna alesan, namung alesan paling utamane iku wedi karo bojo kanggo njaga hubungan pernikahan.

Pamilihe tembung kasebut dijangkepi karo anane tembung “tok” kang nyethakake dialek umur tingkat dewasa sing digunakake dening suporter Persebaya kasebut. Pamilihe tembung ing dhata kasebut narik kawigatane pamaca kanthi cara nyuguhake pamilihe basa kang maneka warna kang digunakake kanggo saben tingkat umur dialek basa

4.2. Wujud Campur Kode Suporter Persebaya

Campur kode yaiku salah sawijine cabang ilmu sosiolinguistik ngenani proses panganggane rong basa utawa luwih kanthi nuwuhake unsur basa liyane siji menyang liyane ing klausa, tembung utawa gatra (Kachru lan Thelander ing Basir, 2010:79). Suwito (1983:78-80) merang campur kode ing wujud tembung, frasa, baster, reduplikasi, *idiom*, lan klausa.

4.2.1 Wujud Tembung

Campur kode ing wujud tembung yaiku anane panyampuran utawa pangganten tembung saka basa liya ing ukara kang basane bedha karo basa tembung kasebut. Tuladha campur kode wujud tembung yaiku:

- (1) Berjuanglah bajul ijoku.

Berjuanglah buaya hijauku.

Dhata kasebut mujudake ukara kang nuduhake ungkapan dhukungan suporter Persebaya marang Persebaya. Suporter kasebut nduhuake dhukungane ing wujud spanduk kang ditempel ing tribune stadhion. Panutur nggunakake julukane Persebaya kang diarani bajul ijo.

Dhata ing dhuwur nuduhake anane campur kode wujud tembung kang tegese anane panyampuran utawa pangganten tembung saka basa liya ing ukara kang basane bedha karo basa kasebut. Campur kode kasebut ditemoni ana ing tembung “Berjuanglah” kang dijupuk saka Basa Indonesia. Dene ing Basa Jawa, tembung kasebut bisa diganti nggunakake tembung “ngupayaa”. Panutur nggunakake campur kode kanthi tujuan supaya bisa nggampangake pamikire panutur lan bisa dipangerteni kanthi gampang dening wong liya.

4.2.2Wujud Frasa

Campur kode wujud frasa iki kedaden yen panutur nggunakake frasa saka basa liya kanggo nyampekake informasi lan pamikire. Tuladha campur kode wujud frasa ing panliten iki yaiku:

- (1) Mafia bola tobato(PSSI)!

Mafia sepak bola taubatlah(PSSI)!

Dhata kasebut mujudake ukara kang nuduhake aspirasi suporter Persebaya. Aspirasi kasebut ditulis ing spanduk putih lan dipajang nalika pertandingan. Suporter kasebut nuduhake aspirasine amarga anane kasus ing jero internal PSSI minangka federasi bal-balan Indonesia kang dikuwasani dening mafia supaya tobat supaya luwih becik.

Dhata ing dhuwur nuduhake anane wujud campur kode ing wujud frasa kang kabentuk saka gabungan tembung non predikatif utawa gabungan tembung sing ngisi salah sawijine fungsi sajrone ukara. Campur kode jinis iki kedaden yen panutur nggunakake frasa saka basa liya kanggo nyampekake informasi utawa pamikire. Campur kode wujud frasa ing dhata kasebut ana ing frasa “Mafia bola” kang duweni tembung lingga “mafia” kang asale saka manca lan duweni teges kelompok penjahat. Dene bola dijupuk saka tembung “sepak bola” ing Basa Indonesia. Frasa kasebut duweni teges kelompok

penjahat kang ngatur bal-balan ing tingkat dhuwur. Panutur ngandharake frasa kasebut supaya bisa narik kawigaten.

4.2.3Wujud Baster

Baster yaiku gabungan rong unsur basa kang bedha lan mbentuk makna anyar. Baster iki kedaden saka proses afiksasi utawa saka unsur basa siji lan basa liyane. Kanthi cara otomatis, baster kalebu campur kode nanging bedhane ana ing wujud kang awujud tembung lan tembung duweni teges. Tuladha campur kode jinis iki yaiku:

- (1) Lurd. Sing wes mari tuku tiket, monggo dishare pengalaman pas tuku tiket. Wes gampang opo jek angel, antriane jek dowo ta?

Saudara. Yang sudah beli tiket, mari bagikan pengalaman saat membeli tiket. Sudah mudah apa masih sulit, antriannya masih panjang kah?

Dhata kasebut mujudake pitakenan salah sawijine suporter Persebaya ngenani proses tuku tiket pertandingan. Dheweke takon kanggo pengin ngaweruhi pengalaman suporter Persebaya liyane ngenani mekanisme pemesanan tiket pertandingan Persebaya paling anyar.

Dhata kasebut nuduhake anane campur kode wujud baster kang duweni teges salah sawijine campur kode kang kedaden saka rong unsur basa kang bedha mbentuk siji makna anyar. Baster kedaden saka proses afiksasi utawa basa siji karo unsur basa liyane. Kanthi cara otomatis, baster kagolong campur kode amarga nggabungke rong unsur basa nanging bedhane ana ing wujud kang awujud tembung lan tembung kasebut duweni teges utawa makna. Campur kode baster ing dhata kasebut ana ing tembung “dishare”. Tembung kasebut asale saka tembung “share” kang dijupuk saka Basa Inggris ditambah prefiks {di-}. Makna saka ukara kasebut yaiku panutur pengin takon ngenani proses tuku tiket pertandingan Persebaya kang enggal. Tembung kasebut bisa diganti ing Basa Jawa nggunakake tembung “diceritakake” utawa “dibagi”. Panutur ngganti tambung kasebut supaya bisa narik kawigaten wong liya.

4.2.4 Wujud Reduplikasi

Reduplikasi yaiku salah sawijine proses morfemis kang mbaleni maneh wujud dhasar kanthi cara total utawa parsial utawa wujud owahane swara/unen-unen. Tuladha saka campur kode wujud reduplikasi ing panliten iki yaiku:

- (1) Pecinta sego elek-elekan.

Pecinta nasi jelek.

Dhata ing dhuwur mujudake ukara kang isine ngenani pinyatan panutur suporter Persebaya ngenani sego elek-elekan. Ukara kasebut ana ing kaos dagangan salah sawijine suporter Persebaya. Dheweke ngangkat kedadeyan superter Persebaya kang viral amarga nuwun sego elek nalika lagi ndhukung Persebaya ing Blitar.

Dhata ing duwur nuduhake anane campur kode wujud reduplikasi kang tegese salah sawijine campur kode kang kedaden saka anane proses morfemis kang mbaleni malih wujud dhasar, apa kanthi cara keseluruhan utawa sebagian, utawa wujud owahan swara. Wujud reduplikasi ing dhata kasebut ana ing tembung “elek-elekan” ing ukara “pecinta sego elek-elekan”. Tembung kasebut asale saka tembung lingga “elek” utawa “ala” ngalami proses reduplikasi lan panambahan sufiks {-an}. Makna saka ukara kasebut yaiku panutur ngaku yen dheweke kagolong wong kang seneng sego kang kahanane ora layak utawa ora kena dipangan. Tembung kasebut kena diganti dadi sego “lawas” utawa sego “karak”. Panutur ngganti tembung kasebut supaya luwih narik kawigaten lawan cature.

4.2.5 Wujud Idiom

Idiom yaiku gabungan saka saperangan tembung kang mbentuk teges anyar. Campur kode wujud iki kedaden nalika panutur nyisipake *idiom* saka basa liya ing ukara basa tartamtu lan saben tembung kang digabung duwe tege kang bedha-bedha. Tuladha campur kodhe jinis iki yaiku:

- (1) *Green Force*. Matur suwun konco mbonek, bakul lumpia, *bidadari tribun*, mafia PSSI, calo tiket, juru parkir, wasit bangsat, liga Indonesia. Mugo-muga sampean sedoyo seger waras.

Green Force. Terima kasih teman bonek, tukang jual lumpia, *bidadari tribun*, mafia PSSI, calo tiket, tukang parkir, wasit bangsa, liga Indonesia. Semoga kalian semua sehat sentosa.

Dhata kasebut mujudake ukara kang isine ungkapan panuwun suporter Persebaya marang saperangan pihak ing lingkungan stadhion lan pertandhingan Persebaya. Ungkapan panuwun kasebut ditulis ing kaos dagangan suporter kasebut. Ing kono dheweke uga nyampekake pendapat pribadine ngenani saperangan pihak ing lingkungan stadhion lan pertandhingan.

Dhata kasebut nuduhake anane campur kode wujud idiom. Campur kode kasebut kedaden nalika anane penyisipan idiom saka basa liyane dening panutur ing ukara basa tartamtu. Idiom kabentuk saka gabungan saperangan tembung kang mbentuk teges anyar. Campur kode wujud idiom ing dhata kasebut ana ing frasa “*bidadari tribun*”. *Bidadari tribun* kasebut kagolong idiom saka Basa Indonesia kang asale saka tembung “*bidadari*” kang tegese “*widadari*” lan “*tribun*” (wujud ora baku saka “*tribune*”) kang tegese papan kanggo wicara utawa papan dhuwur kanggo penonton ing gedhung. Gabungan rong tembung kasebut ndadekake idiom kang duweni teges wanedya ayu kang dadi suporter pertandhingan olahraga. Idiom kasebut kawentar ing jagad bal-balan kanggo ngarani wanedya ayu kang nonton pertandhingan bal-balan. Panutur bisa uga ngganti idiom kasebut kanthi istilah “*suporter wanedya ayu*”. Panutur nggunakake idiom kasebut supaya luwih narik kawigaten lan luwih praktis ing panganggone.

4.2.6 Wujud Klausa

Klausa yaiku satuan basa kang kasusun saka subjek lan predhikat lan yen dikembangake bisa mbentuk ukara. Campur kode wujud klausa iki bisa kedaden yan ana basa liyane ing wujud klausa ana ing basa tartamtu. Tuladha campur kode jinis iki yaiku:

- (1) *Gak ngoros cocota FIFA revolusi PSSI segera!*

Tak peduli omongan FIFA revolusi PSSI segera!

Dhata ing dhuwur mujudake ukara kang isine aspirasi suporter Persebaya. Aspirasi diutarake bebarengan karo anane polemik FIFA minangka induk federasi bal-balan sadonya lan PSSI minangka federasi bal-balan Indonesia. Dheweke kepengin anane revolusi ana ing jero PSSI segera amarga ana berita mafia bal-balan sajrone PSSI. Aspirasi kasebut ditulis ing spanduk putih lan dipasang ing truk kang diparkir ing pinggir stadhion. Ing kono uga ana saperangan suporter liyane.

Dhata ing dhuwur nuduhake anane campur kode wujud klausa. Campur kode klausa iki kedaden yen panutur nyisipake klausa saka basa liya sajrone basa tartamtu. Ana ing dhata kasebut, ana panganggone klausa saka basa manca yaiku ana ing “revolusi PSSI segera!” ing ukara “Gak ngoros cocote FIFA revolusi PSSI segera”. Klausa kasebut nggunakake basa Indonesia duweni teges gage diwiwiti revolusi ana ing PSSI. Panutur nggunakake campur kode kasebut kanthi tujuwan supaya luwih narik kawigaten lawan catur lan uga kanggo luwih dipangerteni lawan cature.

4.3. Wujud Interferensi Suporter Persebaya

Interferensi yaiku salah sawijine kedadeyan nalika panutur kang nguwasani rong basa utawa luwih nyisipake unsur basa liya ing basa kang digunakake. Interferensi kaperang dadi patang jinis, yaiku interferensi fonologis, interferensi morfologis, sintaksis lan semantis (Chaer lan Agustina, 2004:162-165) nanging ing panliten iki namung telung jinis kang ditemokake.

4.3.1 Interferensi Fonologis

Interferensi jinis iki kedaden nalika panutur ngandharake tembung kanthi nyisipake swara-swara saka basa liya. Jinis interferensi iki kaperang dadi rong jinis, yaiku interferensi fonologis pengurangan aksara lan interferensi fonologis ngganti aksara. Salah sawijine tuladha interferensi fonologis ing panliten iki yaiku:

- (2) Rest In Pride Lae Jhonerly Simanjuntak.
Njenengan tiang sae cak, gembira di tribun surgamu.

Beristirahatlah dengan bangga Lae Jhonerly Simanjuntak. Anda orang baik kak, gembira di tribun surgamu.

Dhata kasebut mujudake ukara ngenani wujud belasungkawa suporter Persebaya marang miyose Lae Jhonerly Simanjuntak kang dadi salah sawijine pentolan suporter Persebaya. Wujud belasungkawa kasebut disampekake dening sekelompok Persebaya ing spanduk. Miturute Lae Jhonerly Simanjuntak iku wong sae lan becik saengga pantes mlebu suwarga. Spanduk iku dipajang ing Stadhion Maguwoharjo Sleman.

Dhata ing dhuwur nuduhake anane interferensi wujud fonologis amarga panutur ngandharake tembung-tembung saka sawijine basa kanthi nyisipake swara saka basa liya. Interferensi fonologis iki kaperang dadi loro, sepisan interferensi fonologis pengurangan aksara lan interferensi fonologis ngganti aksara. Jinis interferensi ing dhuwur kalebu golongan interferensi fonologis pengurangan aksara. Morfem-morfem kang ana sajrone Basa Jawa nduwe struktur panyusun kang bedha. Saben morfem dibentuk adhedhasar fonem panyusun minangka pambédhane makna lan pambédhane swara. Yen salah siji panyusun morfeme ilang utawa dikurang, tumindak kasebut minangka sawijine idhentififikasi dumasane interferensi.

Ukara “Njenengan tiang sae cak, gembira di tribun surgamu.” ing dhata kasebut ana proses pengurangan fonem sajrone panulisan tembung dening panutur. Tembung “njenengan” mujudake bentuk kang kurang, amarga tembung kang bener yaiku “panjenengan”. Tembung kasebut kasusun saka tembung lingga “jeneng” lan konfiks {Pa-an} kanthi ngilange fonem /Pa/. Kadangkala panutur ngandharake tembung kanthi cepet lan praktise panulisane mula ora nggatekake panulisan kang trep. Senajan basa kasebut ana fonem kang dikurangi, masyarakat bisa nampa basa lan tegese kasebut.

4.3.2 Interferensi Sintaksis

Interferensi sintaksis kedaden nalika struktur basa liya digunakake ing pembentukan ukara basa kang digunakake panutur lan diterapake ing tembung, frasa, lan klausa. Tuladha saka interferensi sintaksis yaiku:

- (3) Ojok rasis, nggarai tuman.

Jangan rasis, bikin kebiasaan.

Dhata (64) mujudake ukara kang nuduhake kahanan salah sawijine suporter Persebaya sing weling suporter liyane supaya ora ngelakoni tindakan rasial supaya ora dadi kebiasaan. Piweling kasebut ditulis ing kaos lan ditambah gambar *meme* 'tuman' kang kawentar ing dunia internet. Gambar kasebut diganti sirah nggunakake sirah maskot bonek lan Yuli Sumpil, salah sawijine pentolan suporter Arema Malang, kang dianggep kerep ngelakoni tumindak rasis/rasial. Gambar kasebut uga dadi sindiran kanggo suporter Arema Malang.

Dhata (64) kasebut nuduhake anane wujud interferensi sintaksis amarga struktur basa liyane digunakake sajrone mbentuk ukara basa sing digunakake. Panyerepan unsur ukarane bisa ing wujud tembung, frasa, lan klausa. Interferensi iki kerep diarani *memper karo campur kode*. Dhata kasebut nuduhake panganggone struktur basa manca yaiku "rasis" sajrone ukara "Ojok rasis, nggarai tuman". Tembung kasebut bisa diganti kanthi tembung "rasial" ing padanan bausastra Basa Jawi sing tegese prilaku nduweni sipat sing magepokan kari ciri utawa wangune awak, wernane kulit, lsp.

Adedhasar dhata kang ana, interferensi sintaksis basa manca umume kedaden amarga panutur nggunakake luwih saka rong basa utawa dwibahasawan. Panutur kasebut kerep nglanggar kaidah basa kang wis ditemtokake. Panutur utawa panulis nggunakake basa tnap nggatekake struktur basa kang trep, salah sawijine tuladha yaiku panganggone basa manca sajrone panganggone Basa Jawa. Tembung "rasis" mulane dijupuk rasa tembung "racism" lan kegawa ing masyarakat Jawa dadi "rasis". Panutur biasane ngandharake tembung kasebut amarga nganggep kabeh wong utawa lawan tuture ngerti apa kang dimaksud. Senajan anane pelanggaran basa, masyarakat bisa nampa panganggone basa kasebut.

4.3.3 Interferensi Semantis

Interferensi jinis iki dumadi sajrone bidhang titit eges. Tuladha saka interferensi semantis ing panliten iki yaiku:

- (4) Kanan terus ojo ngiri.

Kanan terus jangan ke kiri.

Dhata kasebut mujudake ukara kang nuduhake panutur kang dadi suporter Persebaya ngandharake supaya ana ing kanan terus aja ngiri. Ukara kasebut ditulis ing kaos dagangan salah sawijine suporter Persebaya. Kaos kasebut uga dijangkepi logo Persebaya. Ukara kang disampekake dening suporter Persebaya iki duweni kekarepan kanggo nyindir suporter liyane.

Dhata kasebut nuduhake anane interferensi semantis amarga dumadi saka basa kang diseseli lan nyerap konsep kultural saka basa liyane. Bisa uga amarga disesuaikan utawa sisihan karo bentuk lawas karo makna utawa teges khusus. Interferensi semantis ditengeri ana ing panganggone tembung "kanan" lan "ngiri" ing ukara "Kanan terus ojo ngiri". Tembung "kanan" asale saka Basa Indonesia kang tegese "tengen". Tembung "ngiri" tegese mengkok nang arah kiri ananging bisa uga duweni teges lagi iri marang wong utawa bab tartamtu. Ing dhata (59), panganggone rong tembung kasebut kanggo nyemoni wong kang lagi iri marang kahanan panutur minangka suporter Persebaya, apa iku prestasine Persebaya, kekompakan suporter Persebaya utawa bab liyane. Supaya ora meranani banget marang wong kang iri kasebut, panutur nambahake tembung "kanan" supaya panutur bisa nyampekake tembung "iri" kanthi cara kang luwih ora ngetarani ing wujud tembung "ngiri" kang tegese ing kiri saengga wong liya nganggepe mengkok kanan kosok balen saka mengkok kiri.

PANUTUP

5.1 Dudutan

Saka panliten iki, bisa dijupuk dudutan yen dhata kang wis dihimpun panliti ngandhung ragam basa, campur kode lan interferensi. Ragam basa kang ana yaiku ragam basa idiolek lan dialek. Kanggo ragam basa dialek, ana papat jinis kan ana yaiku dialek geografis, sosial, profesi lan umur. Dene campur kode ditemokake ana nem yaiku campur kode ing wujud tembung, frasa, baster, reduplikasi, *idiom*, lan klausa. Interferensi uga ana ing dhata. Total interferensi kasebut ana telung jinis, yaiku interferensi fonologis, sintaksis lan semantis.

Kabeh dhata kang dihimpun dening panliti, kasil nuduhake yen aktivitas suporter Persebaya ngandhung maneka warna ragam basa, campur

kode lan interferensi. Bab kasebut dilatar belakangi saka interaksi kang dilakoni dening suporter Persebaya awit saka internal lan eksternal. Anane pemahaman donya bal-balan lan suporter uga nambah sugihe kedadeyan sosiolinguistik kasebut. Kabeh kedadeyan sosiolinguistik kasebut duweni manfaat kanggo nggampangake komunikasi kanthi nyerang suporter tim rival.

5.2 Pamrayoga

Saka panliten iki, panliti ngewenehake pamrayogine ngenani ragam basa, campur kode lan interferensi suporter Persebaya kang kaandharake ing ngisor iki:

1. Prelu anane panliten luwih lanjut ngenani ragam basa, campur kode lan interferensi sajrone aktivitas lan interaksi suporter Persebaya amarga panliten iki namung nyakup saperangan cilik saka kasunyatan kang ana.
2. Suporter Persebaya amrihe makarya luwih giat maneh lan ngrembakakake kreativitas kang ana mligine ngenani basa.
3. Pangecakan lan panganggone tatar krama kudu dipertahanake lan wiwit dikenalake ing lingkungan basa suporter Persebaya supaya tataran Basa Jawa Krama bisa bertahan lan eksis.
4. Persebaya lan Bonek namung bageyan saka masyarakat sutresna olahraga bal-balan ing tlatah Jawa. Isih ana tim lan kelompok suporter liyane kang duwe ciri khas dhewe kanggo panliten basa mligine bidhang sosiolinguistik.

KAPUSTAKAN

- Alwasilah, A Chaedar. 1985. *Beberapa Madhap dan Dikotomi Teori Linguistik*. Bandung: Angkasa
- Aslindah lan Syafyahyah, Leni. 2014. *Pengantar sosiolinguistik Cetakan Ketiga*. Bandung: PT. Refika Aditama
- Basir, Udjang Pr. M. 2016. *Sosiolinguistik: Pengantar Kajian Induk Tutar Bahasa Edisi Ketiga*. Surabaya: Bintang Surabaya.
- Basir, Udjang Pr. M. 2016. *Studi Bahasa Sosial: Pengantar Kajian Sosiolinguistik (Konsep, Teori, Model Pendekatan, dan Fakta Bahasa)*. Surabaya: Pustaka Ilalang.
- Basir, Udjang Pr. M. 2016. *Konstelasi Bahasa Jawa pada Pagelaran Wayang Purwa Ki Enthus Susmono: Sebuah Refleksi Social Culture Masyarakat Jawa Masa Kini (Kajian Sosiolinguistik)* (Online)
https://www.academia.edu/36873448/Udjang._Wayang_dan_Potret_Budaya (dideleng 27 Februari 2020)
- Basir, Udjang Pr. M. 2016. *Menulis Artikel: Konsep Dasar dan Aplikasi* (Online)
https://www.academia.edu/38109634/Menulis_Artikel_Konsep_Dasar_dan_Aplikasi (dideleng 29 Februari 2020)
- Chaer, Abdul lan Agustina. 2004. *Sosiolinguistik: Suatu Pengantar*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Chaer, Abdul lan Agustina. 2010. *Sosiolinguistik: Perkenalan Awal*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Chaer, Abdul lan Agustina. 2007. *Kajian Bahasa Struktur Internal, Pemakaian dan Pembelajaran*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Dunning, Eric, Patrick Murphy, dan John Williams. 2014. *The Roots of Football Hooligansim: An Historical and Sociological Study*. London & New York: Routledge & Kegan Paul
- Kennedy, Eddward S. 2018. *Casuals: Tetap Trendi Saat Berkelahi*. Jakarta: Tirto.id (Online)
<https://tirto.id/casuals-tetap-trendi-saat-berkelahi-cZVo> (dideleng 26 Juni 2020)
- Kelly, Ryan. 2018. *Football Hooligans: Firms, Films & Violence Culture Among Supporters*. Goal.com (online)
<https://www.goal.com/3n-us/news/football-hooligans-firms-film-violence-culture-among/16dewe1zjd5cs1wwaky23qv9zk> (dideleng 25 Juni 2020)

- Keraf, Gorys. 1997. *Komposisi: Sebuah Pengantar Kemahiran Bahasa*. Ende-Flores: Nusa Indah.
- Pateda, Mansoer. 1994. *Linguistik (Sebuah Pengantar) Cetakan 10*. Bandung: Angkasa.
- Poedjosoedarmo, Soetomo. 1979. *Tingkat Tutur Bahasa Jawa*. Jakarta: Depdikbud.
- Sudaryanto. 1993. *Metode dan Aneka Teknik Analisis Bahasa*. Yogyakarta: Wacana University Press.
- Sudaryanto lan Pranowo (Ed.). 2001. *Kamus Pepak Basa Jawa*. Yogyakarta: Badan Pekerja Kongres Bahasa Jawa.
- Surana. 2015. *Variasi Bahasa dan Stiker Humor*. Diss. Universitas Gadjah Mada. (Online)
http://etd.repository.ugm.ac.id/home/detail_pencarian/87892
- Surana. 2017. *Aspek Sociolinguistik dalam Stiker Humor*. (Online)
<https://ejournal.upi.edu/index.php/lokabasa/article/view/15970> (dideleng 29 Februari 2020)
- Surana. 2017. *Inferensi dan Problematika Pembelajaran Analisis Wacana*. FKIP E-Proceeding, 237-244. (Online)
<https://jurnal.unej.ac.id/index.php/fkip-epro/article/view/4878/3598> (dideleng 29 Februari 2020)
- Suwito. 1985. *Pengantar Awal Sociolinguistik: Toeri dan Problema*. Surakarta: Henari Offset Solo.